

KITEKINTÉS / OUTLOOK

Szinergiakeltés vagy látszatcselekvés? Az afrikai regionális integrációk problémái

Creating synergies or mimicking activity? The problems of African regional integration

ERDŐSI FERENC

KULCSSZAVAK: regionális integrációk, intraregionális vezetőszerp, interregionális kapcsolatok, szegénység, Afrika

ABSZTRAKT: A regionális integrációk a gazdasági/társadalmi fejlődést elősegítő szinergiákat képesek keltetni a pozitív impulzusok komplexumával. Erre a dinamizáló erőre a legszegényebb kontinensen, Afrikában lenne a legnagyobb szükség. Azonban az életképes, hatékony regionális integrációk létrejöttét és főként működését számos tényező nehezíti. Ilyenek az országcsoportokon belüli drasztikus fejlettségbeli különbségek (amelyeket a legerősebb „vezér” tagállamok – például Dél-Afrika, Nigéria – önző módon kihasználnak), a tagországok közötti konfliktusok, az intrakontinentális nemzetközi kereskedelem jelentéktelensége, a közlekedési infrastruktúra anakronisztikus állapota, valamint a feleslegesen sok regionális integráció közötti igen gyakori részleges (esetenként teljes) területi átfedés. A felsorolt és egyéb körülmények miatt Afrikában óvakodni kellene az európai viszonyokra kidolgozott integrációs modellek másolásától, és a helyi sajátosságokat figyelembe vevő módosításokra lenne szükség.

KEYWORDS: *regional integration, intraregional leadership, interregional relationship, poverty, Africa, synergy*

ABSTRACT: *Regional integration is a process capable of generating synergies and promoting economic and social development by a complexity of positive impulses. Besides external factors, regional integration creating synergies would be necessary for Africa to rise from its deep misery. However, the creation of viable and effective regional integration and, in particular, its implementation is hindered by a number of factors.*

The study describes the factors hindering integration. In Africa, the „natural” stratification of the socio-economic space (formerly determined by the structure of production, the economic and ethnic spatial relations) was destroyed by the stereotyped administrative system with its artificial borders which the European colonial powers had introduced. Its atomised version hindered the recovery of nations gaining independence. Even though regions consisting of larger, coherent ethnic groups were discernable on the basis of commercial and other, mostly illegal,

relations which disregarded national borders, for most political powers they carried a rather symbolic value only. The common currency was able to guarantee a certain degree of unity and cohesive force for the French colonial empire for the longest period of time and in the most effective manner. Once independence had been achieved, the political elites of the various areas recognised the economic and other benefits of regional integration. However, due to the extraordinarily complex (mainly ethnic and religious) conflicts between and within those countries, most of the newly created entities were unable to achieve their objectives.

The most serious amongst the current hindering factors at the level of the state are the inward-looking economic policies focusing on import substitution, the insistence on customs duties, the anachronistic nature of (transport and other) infrastructure, the frequent armed conflicts and a lack of information and financial resources.

At the international level, the export-oriented economy, the insignificance of legal intra-African trade and the absence of traditions in economic co-operation all complicate the integration process. Because of their dependence on remote economic powers, African countries still focus more on the liberalisation of accessing world markets or on facilitating the conditions of their emergence on them, rather than on the future of macro-regional markets within Africa, by increasing their opportunities there.

Regional integration would make access to external financial funds possible. Mainly this financial advantage may be the reason why over two dozen of unnecessary, spatially overlapping regional integration arrangements were created. The discrepancy between their maintenance or operating costs and their very poor efficiency is a strong obstacle to realising the expected synergies.

Opinions on the future of African regional integration are divided. For now, the „Afro-pessimists“, are in the majority, who among others warn that working models in the developed world can hardly be followed, and that African integration with due regard to the local situation should mainly be inter-governmental and less supranational. The views of „Afro-optimists“, being the minority, are based only on the modest results achieved in primary education and health systems. – It is an open question what role local and national resources and external donors or investors (including China, creating an increasingly strong position) can play in strengthening the integrations in the future.

Bevezetés¹

Afrikában a gazdasági-társadalmi tér „természetes” (a termelési szerkezet, a gazdasági és etnikai térkapcsolatok által befolyásolt korábbi) tagolódásán erőszakot tett az európai gyarmatosító hatalmak által életszerűtlen határokat kijelölő, „kaptafára készült” igazgatási rendszer, amelynek felaprózódott változata a függetlenné vált országok talpra állását is nehezítette. Az országhatárokat nem tisztelő, törvénytelen kereskedelmi és más gazdasági kapcsolatok alapján ugyan kirajzolódtak az összetartozó, többnyire egy nagyobb népcsoport életterét képező térségek, ezek azonban a legtöbb államhatalom számára jobbára csak látszólagos értékűek voltak és maradtak (Erdősi 2011a). A közös valuta a leghosszabb ideig és a leghatékonyabban a francia gyarmatbirodalomnak kölcsönzött bizonyos mértékig egységességet, némi összetartó erőt. A függetlenné

válás után a politikai elit sok helyen felismerte a regionális integrációk gazdasági és más előnyeit, de az országok közötti és országokon belüli (főként etnikai/vallási), rendkívül szövevényes ellentétek miatt a létrehozottak többsége képtelen volt programját megvalósítani. Bármilyen rendezőelv (monetáris közösség, természeti tájegység, történeti entitás stb.) alapján történik is a regionális integrációk felé törekvés, a kitűzött célok többsége (amelyek a fejlett országoktól kölcsönvett merev egyformaságot, illetve szóhasználatot követik) a megvalósíthatóság tekintetében a mához közeledve egyre valószínűtlenebbnek látszik – még az integrációs folyamatban legelőrébb tartó Nyugat-Afrikában is. A vizsgált terület, illetve a téma nagyságához képest rövid cikkem a regionális integrációktól még Afrikában is elvárható szinergiák elmaradásának fő okaira és a jövőbeli lehetséges foratókönyvek felvázolására összpontosít.

A regionális integrációk megvalósításának nyomós indokai Afrikában

A regionális szervezeteknek ma *összekötőkapocs*-szerepet kellene betölteni a *pánafrikai* folyamatok, illetve szervezetek (NEPAD², AU³) és a *nemzeti szintek között*. Ezáltal növekvően fontos szerepet játszhatnának az új afrikai politikai agenda megvalósításában (Regionale... 2010. bmz.de). Fejlesztésüket, kielégítő módon való működtetésüket indokolja, hogy Afrika országai (néhány kivételtől eltekintve) kortévesztő mértékben elmaradtak, ezért az összefogáson kívül más esély alig kínálkozik a reménytelen helyzetükből való kiemelkedésre, vagy akár csak az éghajlatváltozás által is fokozott nyomor további súlyosbodásának megállítására. Azonban a gazdasági integrációval elérhető nagyobb hatékonyság csupán az egyik belső segítőtenyező lehet a sok közül (oktatás, egészségügy, infrastruktúra-fejlesztés, humánus születésszabályozás stb.), mivel a gazdasági helyzet alakulásában sok múlik a külső tényezőkön (főként a világgpiac konjunkturális folyamatain) is. *Afrika gazdasági talpra állítása* nem csupán lakóinak, hanem az *egész világnak érdeke*, ezért szükség lenne a széles körű érdemi összefogásra az integrációs folyamatok erősítéséhez.

Az elmélyültebb, életképes regionális integrációk létrejöttét és működését nehezítő tényezők Fekete-Afrikában

Rendre felmerül az alapvető kérdés, hogy az integrációk életképes módon való megvalósulása mindeddig miért nem járt igazán eredménnyel (Kiss 2006, Szent-Iványi 2010). Az erre adandó válasznál meg kell különböztetni a nemzeti és a

nagyregionális szintet. A nemzeti (országos) szinten felmerülő körülmények és tényezők közé tartozik a súlyos hibákat elkövető gazdaságpolitika, a befelé forduló fejlesztési stratégia, amely túl nagy hangsúlyt fektet az importhelyettesítésre (anélkül, hogy ehhez a belső termelési feltételek adva volnának), a politikai akarat hiánya, a vezető politikusok közömbössége, a helyi konfliktusok és polgárháborúk gyakorisága, az elégtelen ismeret az integrációs intézkedések megvalósításához és az integrációs szervezetek működéséhez elengedhetetlenül szükséges anyagi források hiánya (Kennes 2005). A világon Fekete-Afrikában a legmagasabb (Latin-Amerikát és Ázsiát is messze felülmúlóan) a legkevésbé fejlett (LDC) országok⁴ aránya (a 49-ből 33 tartozik ebbe a kategóriába).

A legtöbb afrikai országnak alig van (a mezőgazdaságnál nagyobb fajlagos bevételt biztosító) gépi feldolgozóipara, mivel a fejlett világból más világrészek felé irányult a kitelepítés („outsourcing”). A második szektor lényegében csak a kitermelőiparra szorítkozik, vagyis torz az ipari struktúra. Ennek következtében a kitermelésben jeleskedő országok gazdaságát az ásványi (és más) nyersanyagok világpiaci árának alakulása erősen befolyásolja.

További súlyos gondok forrása, hogy a tucatnyi belső országból igen nehezen elérhető a világpiac, mint ahogyan a pénzügyi rendszerek különbözősége, a reformkezdeményezések megvalósulását akadályozó bürokrácia, a vámokból származó bevételhez való ragaszkodás (mivel a szegénység miatt a lakosság túlnyomó része adózásra képtelen – (Farkas 2010), de fennáll a veszélye az erős szétaprózódásnak (Bhagwati 2002 szóhasználatával a „Spagetti-tál” jelenségnek) is, továbbá, hogy valamennyi országcsoportosulásban kiemelkedik egy vezető szerepet betöltő ország (Skala 2004 megfogalmazásában „szubkontinentális sarokpont”), amely a saját javára igyekszik kihasználni a csoportosuláson belüli gazdasági fölényét. Az integrációt nehezítő előbbi és más tényezőkből a következőkben csupán néhány különleges fontosságúnak a részletesebb megvilágítására szorítkozom.

Az Afrikán belüli nemzetközi kereskedelem jelentéktelensége

A regionális integrációk célszerű működését hátráltató egyik legnehezebben befolyásolható, jórészt a történelmi, gazdasági örökségnek betudható adottság a külkereskedelem túlnyomó részének a fejlettebb világrészek (főként Európa, Észak-Amerika, újabban Ázsia) felé irányultsága és a régiókon (sőt a világrészen) belüli árucseré alárendelt szerepe. *Nincs még egy olyan kontinens, ahol a belső kereskedelmi forgalom oly gyenge (átlagosan 10%) lenne, mint Afrikában (Africa's Intra-Regional Trade...trademarksa.org 2010).*

Az 1990-es évektől ugyan némileg nőtt a mezőgazdasági termények Afrikán belüli forgalma (főként az aszály sújtotta országokba a szomszédos vagy távolabbi országokból történő terménybehozatal révén), de az ipari termékek terén továbbra sincs kimozdulás. Azért nincs, mivel a feldolgozóipar a legtöbb országban jobb esetben változatlan maradt, de még jellemzőbb a kínai és dél-

ázsiai dömpingárúk következtében végbemenő termelésviszsaesés, illetve egyes termelési ágazatok (pl. a gépi textilipar) felszámolása (Ezekwesili 2010, worldbank.org 2011). Hogy mennyire nem képesek az afrikai országok egymás partnerei lenni, azt mi sem jellemzi jobban, mint hogy az intrakontinentális kereskedelem növekedése még az új (túlnyomóan ázsiai) partnerek által keltett forgalom növekedésétől is elmarad.

A teljes külkereskedelmi forgalomnak az Afrikán belüli részaránya tekintetében igen erősek a regionális különbségek. A teljes kivitelből Közép-Afrikában egészen jelentéktelen (a CEPGL⁵ átlagában 1,1%) a részarány, mivel a hasonló gazdasági szerkezet, a komparatív előnyök hiánya nem kedvez a szomszédok közötti árucserének. A nagyrégiók közül Nyugat-Afrikában a legmagasabb (11–12%) az intraafrikai viszonylatok aránya a kivitelből, főként annak köszönhetően, hogy itt a különböző mezőgazdasági termelési szerkezetek érdemi méretű cserekereskedelmet keltenek. Ipari együttműködés azonban az országok között alig létezik. (Például a Beninben gyártott klinker feldolgozósa cementté Nigériában – Erdősi 2011a.)

Az afrikai regionális csoportosulások jövője szempontjából igen kedvezőtlen körülmény, hogy a kontinensen belüli termelési együttműködés és kereskedelem növekedéséhez gazdaságpolitikai/szociális okok, valamint a szinte folyamatos ellenségeskedések miatt reménytelenül rosszak a feltételek. Pedig természeti adottságai alapján hatalmas lehetőségei vannak Afrikának. (Pl. a csapadékos övezetben nagy mennyiségű élelmiszernövényt, gyümölcsöt lehetne termelni a tartós aszálytól sújtott Száhel-övezetbeliek számára, míg az intenzívebb állattenyésztéssel feleslegessé lehetne tenni a Nigériában hatalmas méreteket öltött húsimportot Amerikából!)

A távoli gazdasági hatalmaktól való függőségük okán ezért az afrikai országok továbbra is inkább összpontosítanak a világpiacon elérésének liberalizálására, az ottani megjelenésük feltételeinek megkönnyítésére, semmint az Afrikán belüli saját nagyregionális piacuk jövőjére, az azon belüli lehetőségek növelésére.

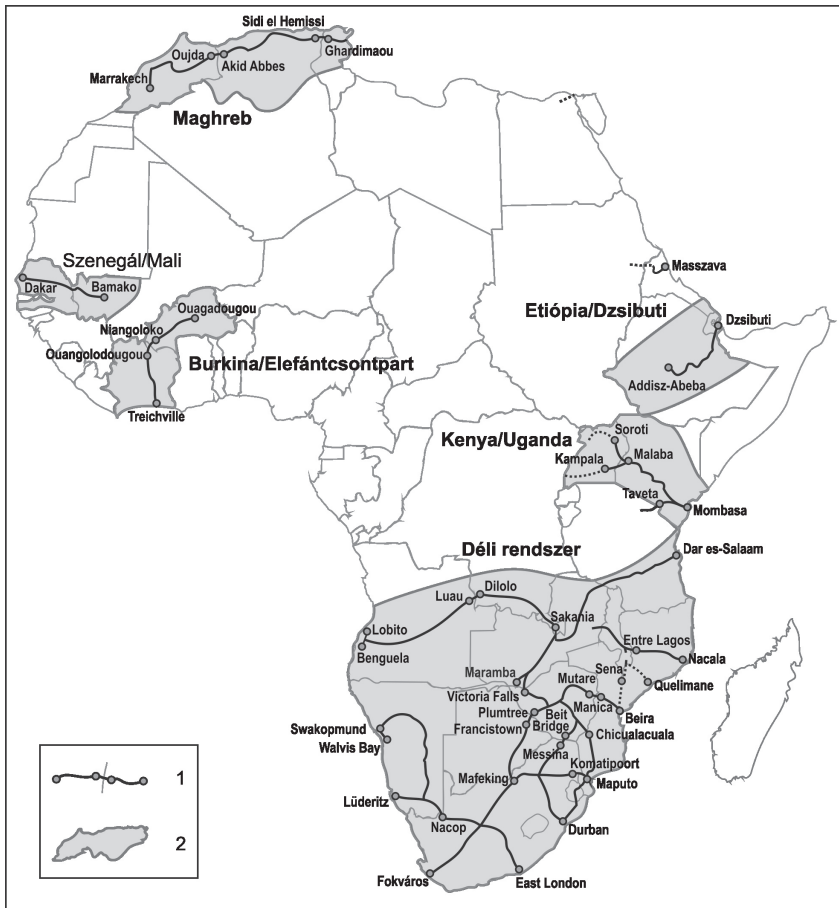
A közlekedési infrastruktúra súlyos hiányosságai

További erősen hátráltató tényező a határokon átszolgáló közlekedés gyengesége vagy éppen teljes hiánya. Pedig az integrációk életképességének fizikai záloga az áruk, emberek és információk országok közötti mozgását lehetővé tevő vonalas infrastruktúra. Kényszer szülte a nem megfelelő sorrendet: a regionális integrációs csoportosulásokat az azokon belüli összeköttetéseket szolgáló közlekedési infrastruktúrájuk létesítése előtt elhamarkodva hozták létre, pedig előbb a legfontosabb infrastruktúrális kapcsolatokat kellett volna kiépíteni, amelyek elengedhetetlenek az integrációk funkcionális működéséhez.

A gyarmati korszakban létesült, majd később kiegészült és a legutóbbi időig a közlekedési rendszer gerincét alkotó vasutak túlnyomó része a tenger-

partra nagyjából merőleges, mivel rendeltetésük az országok távolabbi területeiről (esetenként a tengerrel nem rendelkező országokból) származó nyersanyagok kikötőkbe szállítása volt. Viszont az atlanti parton Mauritániától Nigérián át Angoláig egyetlen partközeli vasúti összeköttetés sem jött létre, ahogyan az északkeleti partokon sem. Összefüggő nemzetközi vasúthálózati tömböt alkotott a 20. század első felében Északnyugat-Afrika, azonban a Marokó és Algéria közötti politikai feszültség miatt az 1970-es évektől megszűnt a

1. ábra: Afrika összefüggő vasúthálózati területi egységei
Spatial units of the railway network of Africa

1 - nemzetközi vonalak, 2 - területi egységek
(1 - international lines, 2 - spatial units)

Forrás: Diercke Weltatlas 2005 alphálózata és a Jane's... 2010. évi kötetének országos adatai alapján szerkesztette a szerző.

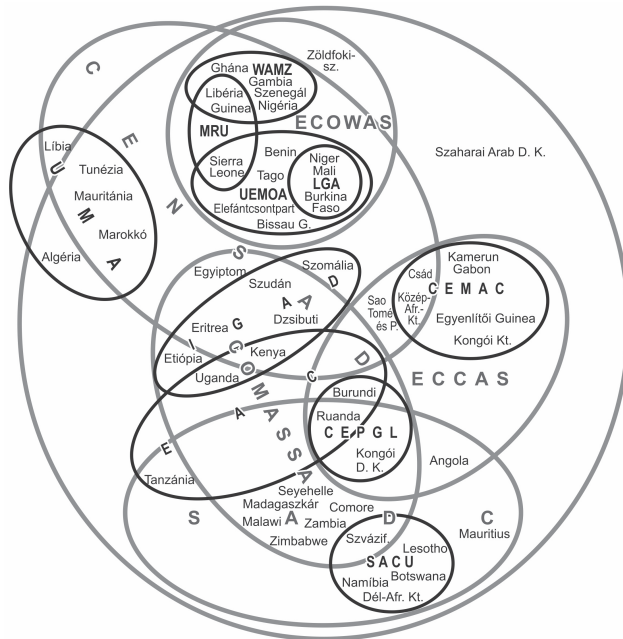
közlekedés a közös határon át, de Algéria és Tunézia között sem folyamatos a vasúti kapcsolat. Kiterjedt, összefüggő vasúthálózat épült Déli-Afrikában (1. ábra), azonban a hosszú évekig tartó harcok miatt lezárt határokon keresztül nemcsak a vasúti, hanem a legális közúti közlekedés is megszűnt. A harci események során tönkretett infrastruktúrát Angolában, Mozambikban és a kongói Shaba tartományban mindmáig nem sikerült teljesen helyreállítani (a kínai műszaki segítség ellenére sem). Más országokban a karbantartás elmaradása züllesztette le a vasúti közlekedést oly mértékben, hogy számos pályát felszámoltak, és a forgalmukat a szintén siralmas állapotban levő közutakra terelték. A lepusztult vasutak és a gépkocsikkal gyakran nehezen vagy nem járható úthálózat sokat ront a mégoly elszánt integrációs szervezési folyamatok hatékonyságán is (Erdősi 2011a).

A korunkbeli regionális szerveződések, integrációk közötti területi átfedések

Afrikában máig mintegy tucatnyi jelentősebb, legalább 3–5 tagot (de általában jóval többet) számláló regionális szerveződés jött létre, és további kisebb szervezésekkel egészül ki a paletta. Az elismertebbek azok, amelyek az Afrikai Gazdasági Közösség (AEC) „pillérei”. Ezek a következők: CEN-SAD⁶, COMESA⁷, ECCAS⁸, ECOWAS⁹, IGAD¹⁰, SADC¹¹ és UMA¹² (Szent-Iványi 2010). A nemzetközi minősítés közülük „aktívnek” csak ötöt nevezett meg (Economic Commission for Africa, 2002. wikipedia.org 2011). A többiek egyetemesen ugyan nem tekinthetők másodrendű szervezeteknek, de kétségtelen, hogy a leggyengébbek a közép-afrikaiak, továbbá (már csak a méretei miatt is) az indiai-óceáni szigetek közössége. A regionális szervezetek elnevezése nem mindig követi a hagyományos földrajzi – nagytáji vagy égtáji – megnevezést.

Afrika regionális integrációinak legfurcsább tulajdonsága a területi (jobbára részleges) átfedések sokasága (Szent-Iványi 2010). *Majdnem mindegyik ország legalább két-három regionális szervezet tagja.* Az 54 afrikai ország közül mindössze 3 (Guinea, Réunion francia tartomány és a Zöld-foki-szigetek) tartozik egyetlen regionális gazdasági közösségbe. A másik szélsőséget Burundi és a Kongói Demokratikus Köztársaság képviseli, amelyek egyszerre 5 regionális szerveződés tagjai (2. ábra). E helyzet egyértelmű megítélése nehéz, mert az a tény, hogy egy adott ország több regionális együttműködésnek is aktív részese (vagy legalábbis tagja), az több és egymástól nagyon különböző következtetésekhez vezető szempontból értékelhető. Egyfelől aligha cáfolható, hogy az egyes regionális szerveződések többszörös területi átfedettsége nagyon bonyolult és zavaros helyzetet teremtett, miután *a különböző egységek sajátos, egymással összhangba nem hozott irányelveket követnek, ráadásul egymással kíméletlenül versenyeznek, és mindezek (más okokkal együtt) növelik az országok közötti hivatalos kereskedelem költségeit.* Ennek

2. ábra: Az egyes regionális integrációk területi átlapolódása Afrikában
The spatial overlapping of regional integrations in Africa

Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/African_Union és egyedi honlapok alapján szerkesztette a szerző.

betudhatóan az integráció lehetséges előnyei nem, vagy alig érvényesülnek (Nkululeko 2010). A regionalizálás túlbujánzása nem segíti elő az érdemi közös gondolkodást és fejlesztést, sőt még érdekellentéteket is szülhet. Arról nem is beszélve, hogy ... „egy ország technikailag nem lehet tagja egyszerre több vámunió-nak” (Tarrósy 2010, 19.). Nemcsak a területi átfedéseket kellett volna elkerülni, hanem azt is el kellett volna érni, hogy egyes regionális szerveződések ne bővüljenek túl nagyra, s így az érdemi munka területi keretei legyenek (Skala 2004).

Mások az ösztönös, a pillanatnyi érdekek által vezérelt döntések következtében kialakult zűrzavaros helyzetet ugyan nehezen áttekinthetőnek érzékelik, azonban ezt más szempontból nem tekintik feltétlenül hátránynak. Jó esetben a sokirányú regionális kereskedelmet könnyítő intézkedéseknek hasznuk is lehet azzal, hogy a gazdaságot „kifehértik” (Lesser, Moise, Leeman 2009). Mindemellett egy regionális szerveződés fontos szerepet játszhat az energia-, pénzügyi, távközlési/közlekedési szabályozások, koordinációk és hálózatok fejlesztésében (Collier, Venables 2008).

A különböző vélemények alapján a kialakult helyzet úgy összegezhető, hogy Afrikát ma egyfelől a legkülönbözőbb szintű regionális integrációs szervezetekben való bőség, másfelől (kevés kivételtől eltekintve) e szervezetek több-

ségének csapnivalóan rossz működése jellemzi, mivel a *fejlett világból átvett idegen szervezeti és működési modelleknek a helyi adottságokhoz, illetve körülményekhez való rugalmas módosítása, hozzáigazítása elmaradt.*

Vezérszerepek a legnagyobb regionális közösségekben

Valamennyi regionális szervezet tagállamai között előbb-utóbb megindul a küzdelem a vezető szerepért. A meghatározó hatalmi szerepet általában a népességszámmal arányos szavazatszám biztosítja, de közrejátszhat a gazdasági erő vagy (és) az igen erőszakos szerepvállalás nem csupán a belső problémák megoldásában, hanem az integráció ügyének kifelé (pl. világszervezetek, más afrikai és tengerentúli integrációk felé) való eredményes képviselésében, érdekeinek kemény védelmében is.

Az ECOWAS-ban az anglofón Nigéria a „vezér”, nemcsak annak köszönhetően, hogy a kontinens kimagaslóan legnépesebb állama (mintegy 160 millió lakossal), amelynek fővárosa a szervezet székhelye, hanem annak is, hogy Fekete-Afrika kiugróan legnagyobb (egyben a Föld 11.) olajtermelője, és egyben Nyugat-Afrika legnagyobb nemzetközi munkaerőpiaca. Nigéria vezető szerepét mégsem lehet abszolutizálni, mivel a (primus inter pares-t messze meghaladó) szerepét több tényező is árnyalja. Az egyik, hogy az ECOWAS-országok nagy többsége frankofón, a másik, hogy Nyugat-Afrika keleti peremén földrajzilag periferikus helyzetben fekszik, és egyetlen szomszédja sem anglofón. Nigéria első számú famulusa érdekes módon a közeli, de nem szomszédos Togo, amely frankofón mivolta ellenére kezdettől rendszeresen a „kolosszus” árnyékában igyekszik érvényesülni. E kicsiny ország viselkedését az magyarázza, hogy viszonya mindhárom szomszédjához (Beninhez, Ghánához és Burkina Fasohoz) feszült volt. Mivel közülük kettő a frankofón tömbhöz tartozott, ezért Franciaországtól Togo nem várhatott pártfogást. Nem volt más választása, mint Nigéria kegyeinek megnyerése (Mair 2000a). Nigéria helyzete szempontjából nem lényegtelen, hogy az Egyesült Királyság részéről nem részesül olyan egyértelmű, erős politikai és anyagi támogatásban, mint a régió belüli fő versenytársa, Elefántcsontpart, amely Franciaország kitüntetett figyelmét élvezi.

Elefántcsontpart korábban a nyugat-afrikai frankofón tömb vezető országa volt. Bizonyos értelemben ma is a tömbön belüli politikai központnak tekinthető, mivel Franciaország nyugat-afrikai gazdasági jelenlétének Elefántcsontpart a szervezési rezidenciája és egyben közvetítője is a többi frankofón ország felé. Azonban Elefántcsontpart a hosszú idő óta ismétlődő, polgárháborúhoz vezető politikai válság miatt igen messze került attól, hogy az ECOWAS-on belül Nigéria esélyes versenytársa legyen, és a frankofón tömbön belül is sokat veszített súlyából. A két versenyző ország azonban az Európai Unióhoz való gazdasági viszony tekintetében egy csónakban evez, mivel Ghánával és Szenegállal egyetemben nem tartoznak az LDC-országok kategóriájába, ezért azoktól eltérően nincs vám nélküli hozzáférésük az EU-piachoz.

Szenegál pedig sajátos külpolitikája és földrajzi periféria-helyzete következtében csak félgőzzel vesz részt az integrációs folyamatok elősegítésében. A frankofón

és egyben a CFR frank tömbbe politikai szempontból legkevésbé *Guinea* integrálódott, amely önálló állammá válása után minimális szintre gyengítette a Franciaországgal való kapcsolatait.

Az ECOWAS-on belüli érdeksztágazások különleges tényezője az anglofón *Ghána*, amely a függetlenség kikiáltása után egy ideig a szocializmus erősen vulgáris afrikai változatával kacérkodó, rendkívül becsvágyó kormányrendszerének köszönhetően nagyságát és gazdasági erejét messze meghaladó, a régióban kiemelkedő külpolitikai szerepet játszott, és (bár visszafogottabban, kevésbé látványosan) ma is markáns véleményt formál több sarkalatos kérdés eldöntésében.

Az 1993. évi újraszerveződés ellenére az ECOWAS gazdasági közösségi funkcióinak kibontakozását, továbbá egységes valutaunióvá és közös piaccá váló fejlődését alapvetően az eltérő történelmi örökség, konkrétan a frankofón és anglofón országok közötti kulturális, igazgatástechnikai, monetáris, valamint gazdasági és politikai hagyományokbeli, illetve érdekbeli különbségek nehezítik. Ez a legkifejezettebben a frankofón érdekű vám- és valutaunióknak, az UEMOA¹³-nek a Nigériától való félelmében nyilvánul meg. A frankofón zóna ugyanis ódzkodik a Nigériával közös (az egész ECOWAS-területre kiterjedő) valutaunió létrehozásától, tartva annak kedvezőtlen következményeitől. Végső soron a frankofón etatizmus és központosítás legalább olyan erős akadálnak bizonyul a regionális integráció szervesülése tekintetében, mint a zűrzavar és a partikularizmus az anglofón Nigériában (Mair 2000a). Mindezeknek szerepe van abban, hogy a több tekintetben is igen változatos szerkezetű régió tagállamai helyzetük ismeretében elég józanok ahhoz, hogy nem törekednek politikai unióra.

Kelet-Afrikában az öt tagországra kiterjedő és 2010-ben közös piaccá előlépő EAC-on belül a viszonylag legfejlettebb *Kenya* mindmáig érvényesülő gazdasági/politikai vezető szerepe főként a történelmi körülményekre vezethető vissza. Itt összpontosult a kelet-afrikai brit beruházások nagyobb része – ami a kenyai külkereskedelmi mérleget aktívvá, az ugandai és tanzániai ellenben deficitessé tette. Kenyában működtek a britek regionális igazgatási intézményei, és Nairobi-ban volt a központja a közös közlekedési társaságoknak, itt bontakozott ki a legkifejezettebben a behozatalhelyettesítési stratégia. Ugyan a (szafari)turizmus adottságai Ugandában és Tanzániában is kiválóak, részben a súlyos infrastrukturális hiányosságok, részben az elégtelen közbiztonság és közegészségügyi viszonyok miatt egyelőre képtelenek versenyezni Kenyával, amely ráadásul a legnagyobb vízienergia-tartalékkal is rendelkezik az oly sokat ígérő villamosításhoz (Mair 2002b). A piacgazdaságra berendezkedő *Kenya* szilárd kapcsolatot ápol a demokratikus berendezkedésű fejlett nyugati országokkal a korábbi kétpólusú világban, és nem kötelezte el magát a szovjet blokk mellett (Eastern Africa... 2010). Az ECOWAS-sal ellentétben az EAC a *politikai integráció* megvalósítása mellett kötelezte el magát. Kérdés, hogy e folyamatban a kenyai többpárt-rendszert sikerül-e valamennyi tagállamban megvalósítani és egyben megszüntetni egyes tagállamok önkényes, a diktatórikus berendezkedésből adódó, a nemzetközi jogot is sértő lépéseit. (Uganda kétszer hajtott végre katonai interven-

ciót Zairében (a Kongói Demokratikus Köztársaságban), amit a kenyai kormány határozottan elítélt [East African Community... 2011].)

A Dél-Afrika szubkontinens országai közötti közösségi szervezetek létrehozásában különleges (segítő és gátló) központi szerep jutott a Dél-afrikai Köztársaságnak, azzal, hogy egyfelől a gazdasági terjeszkedését, másfelől az annak megállítását szolgáló regionális szövetségek álltak fel egymás ellenében. A kvázi középhatalom – kihasználva fölényét – az apartheid idején igyekezett a környező országokat érdekszférájába bevonni. Az 1979-ben általa életre hívott CONSAS¹⁴- szervezetnek azonban Namíbia volt az egyetlen külső tagja. Dél-Afrika fenyegető regionális hatalmi törekvéseivel szembeni közös fellépésként kilenc környező állam az 1980. évi lusakai egyezmény alapján a SADCC¹⁵ elnevezésű szervezetben tömörült (Kgarebe 1981).

A SADCC felismerte, hogy a közlekedés alapvető eszköze a regionális kooperációnak, és nemzetközi hálózatának célirányos, Dél-Afrikát nélkülözhetővé tevő fejlesztése kulcsszerepet kapott a gazdasági önállóságért folytatott küzdelemben (Østergaard 1989). Törekvése azonban tartósan nem sikerült: 1983-ban a SADCC-térség külkereskedelmének már legalább a 80%-a Dél-Afrikán keresztül áramlott a kikötők felé a jóval nagyobb távolság és a magasabb kikötői illetékek ellenére (Gibb 1991)! Az apartheid megszűnése után a SADCC átalakult a tagállamok egyenlőségén alapuló SADC szervezetté, amelyben azonban továbbra is gazdasági vezető szerepet játszik a Dél-afrikai Köztársaság (Erdősi 2010).

Az Afrika legkülönbözőbb részeiből vett példák megismerése után felmerül a kérdés, hogy az integráció felé tartó országcsoportokon belüli vezető szerep szükségszerű-e, és minek minősíthető? Draper (2010) szerint kell, hogy legyenek olyan államok, amelyek az egyes régiókban vezető szerepet töltenek be, és szavatolják a „liberális béke” fenntartását. Azonban úgy látja, hogy az eddigi teljesítmények alapján a Dél-afrikai Köztársaságon kívül ezt a szerepet mások bajosan képesek betölteni. A vezető szerep akkor kívánatos, ha az egész szubkontinens számára hasznot hajt azáltal, hogy az országcsoporton belül képes a gazdasági fejlődés motorjának, a műszaki fejlődés, az innováció „kristályosodási magjának” a szerepét betölteni, és főként, ha a szolidaritás érvényesül az egyoldalú haszonszerzéssel vagy akár a monopolhelyzetből adódó függőségi viszonytal szemben. Nem biztos persze, hogy bármelyik ország hajlandó lesz a regionális szolidaritás jegyében más országoknak érdemben segíteni (Farkas 2010).

Értékelő összegzés: A regionális integrációkban rejlő szinergiák kihasználatlanságának okai

Elvileg a regionális integrációk működésükkel (kombinációik és kölcsönhatásaik révén) olyan szinergiákat kelthetnek, amelyek segítik a gazdasági/társadalmi fejlődést.

A több országot összefogó csoportosulásoknak a mérethatások (economics of scale) realizálásával legjobban érvényesíthető előnye, hogy a nemzetközi/globális porondon tekintélyesebb szereplőként, nagyobb gazdasági és politikai erőt képviselő egységként, illetve hatalomként jelennek meg. A nagyobb belső piac pedig kedvez a szakosodás erősödésének, a befektetők számára a telephelyi vonzerő növelésének. A regionális piac *Kennes* (2005) kifejezésével élve „gyakorlótérszerepet” tölthet be a világpiacra kilépés előtt. A nemzetközi tárgyalásoknál megjelenített erősebb hatalmi helyzethez azonban még olyan nem hagyományos integrációs szerepek is társulnak, mint a biztonság, a „figyelemfelhívás” és az „időkonzisztencia”, valamint a nagyobb bizalom (*Fernandez* 1997). Végül soron a szubszidiaritás elvének érvényesítésével kapcsolatosan számos olyan ügy merül fel, amelyek léptéküket tekintve meghaladják ugyan a nemzeti kereteket, de még nem összafrikai szintűek. Ezt az űrt kellene betölteni a regionális integrációs szervezeteknek, amelyeknek a népességük elfogadhatóbb anyagi/civilizációs/kulturális szinthez való hozzásegítésén túl még számos közösségi feladatuk is lenne, mint például a tagországok között az erőforrásokért folytatott verseny visszafogása.

Tapasztalhatjuk, hogy a fejlett világbeli regionális integrációk működését is számos (részben új, előre nem látott) globális vagy kisebb léptékű zavaró tényező nehezíti. Még több kedvezőtlen körülménnyel kell számolni Afrikában. *Hofmeier* (2003) erős egyszerűsítéssel csupán négy „csapdahelyzetre” utal:

- a konfliktusok csapdájára (országok közötti, akár egyes határok lezárásához is vezető feszültségekre, fegyveres összetűzésekre stb.);
- a természeti erőforrások csapdájára (az aszályosodásra, másfelől az értékesíthető ásványkincsek, más nyersanyagok készleteinek területi különbségeire);
- a „rossz szomszédság” csapdájára (elsősorban a kontinens belsejében levő országok elzártságából adódó kiszolgáltatottságra); továbbá
- a rossz kormányzás csapdájára (a reformtörekvések meghiúsulására, az elavult elvek erőltetésére, illetve a felelősség nélküli, korrupt kormányzásra állami és tartományi szinten).

A tagországok döntéshozó helyzetben levő (a végrehajtó hatalmat diktatórikus, féldiktatórikus/féldemokratikus eszközökkel gyakorló) politikusainak hozzáállása, magatartása számos esetben meghatározó oka az integrációk siralmas állapotának, működésképtelenségének. Az afrikai politikusok közül nem kevesen csupán látszatcselekvők. Részben azért, mert nincsenek igazán tudatában a regionális integrációk, illetve a strukturális kiegyenlítést célzó, főként nemzeti keretek között (már az 1980-as évek óta) működő SAP-programok¹⁶ jelentőségének, közömbösek vagy éppen kételkedők minden (a fejlett világból származó) fejlesztési móddal szemben; részben és még inkább azért, mert csupán személyi jövedelmük vagy pártjuk bevétele nem éppen törvényes növelésének lehetőségét látják a tagország(ok) költségvetéséből és külső (európai, észak-amerikai, esetleg távol-keleti) támogatásokból származó közösségi forrásokhoz való hozzáférésben. Ilyen megfontolásból érdekükben áll minél több regionális szervezet működtetése – függetlenül azok létrehozásának ésszerűsége-

gétől, hatékonyságától. Nyilatkozataikban a nemzetközi kooperáció lelkes híveiként mutatkoznak be, de a valóságban nem azon dolgoznak, hogy az összefogásból a közösség felemelkedését elősegítő szinergiák keletkezzenek, mivel számukra a tárgyalat szervezetek inkább csak eszközök az egyéni előnyökhöz jutáshoz.

Nyitott kérdések, lehetséges válaszok

a) Az *afrikai regionális integrációk életképességéről*, jövőbeli sikerességéről megoszlanak a vélemények:

- a többségben levő „afropessimisták” (Clapham 2001, Chabel, Daloz 1999, Herbst 2000, UNCTAD 2009. 1. stb.) a siker fő akadályát a tekintélyelvű vezetésben, a szélsőséges különbségek földrajzi adottságokban és az európai modell szolgálai másolásában, a rövid távú gondolkodásban látják. Arra figyelmeztetnek, hogy az afrikai országok politikai berendezkedése, a gyakran igen erős nacionalizmus nem teszi lehetővé a fejlett világbeli demokráciákban működő modellek követését, továbbá arra, hogy az afrikai integrációknak elsősorban kormányközinek kell lenni, és kevésbé nemzetek felettinek.
- A kisebbségben levő „afrooptimisták” (Hofmeier 2003 és mások) elsősorban az (alapfokú) oktatásban és egészségügyben elért eredményeknek a gazdaságot is kedvezően befolyásoló hatására hivatkoznak, továbbá arra, hogy a legutóbbi években egyre több kormány ismeri el a szoros együttműködés előnyeit, sőt nélkülözhetetlenségét.

b) Az előbbiekhöz képest ugyan másodlagos, de a siker szempontjából igencsak fontos kérdés, hogy az *integrációs folyamatnak*, illetve az ország *közösségi beruházásainak finanszírozásában milyen szerepe kell legyen a helyi/nemzeti forrásoknak és a külső segítségnek* (világszervezeteknek, a Világbanknak, más nemzetközi közösségi bankoknak, fejlett országok, magánbefektetők által nyújtott különféle konstrukciójú támogatásnak, illetve hiteleknek – Collier, Venables 2007). A nagymértékben külső donorokra hagyatkozásnak – a hatékonyság tekintetében szerzett kedvezőtlen tapasztalatok miatt – egyre kevesebb a híve a felvilágosult politikusok körében. (Ugyanakkor az is nyilvánvalóvá vált, hogy a külkereskedelem állami támogatásának a fejlett világban bevált módjai – fiskális eszközök, például adók, szubvenciók, vámok helyett – Afrikában nem, vagy alig alkalmazhatók – Gamberoni 2007). A jövőben sem nélkülözhető külső támogatások eredetével kapcsolatban is megoszlanak a vélemények. Az *„adományozók” köre bővülőben van*, miután a fejlett világ mellé felzárkózik Kína, mely a jövőben meghatározó szerepre tesz szert (Alden 2010). Kína tényleges üzleti partnerei azonban az egyes országok, azokkal köti a legkülönbözőbb gazdasági témájú szerződéseket és nem az integrálódó országcsoportokkal, mert (finoman szólva) nem érdeke az erős in-

tegrációk létrejötte, amelyek igencsak megnehezíthetik a jól bevált *divide et impera* elvnek a gazdasági kapcsolatokban már észlelhető érvényesítését (Erdősi 2011b).

c) A regionális integrációt megcélzó országcsoporthoz való jövőbeli fejlesztési stratégiájával kapcsolatosan kétféle (egyben a globalizációhoz való viszonyt is meghatározó) lehetőség mutatkozik:

- további erőfeszítéseket tenni a saját piacok fejlesztésére, azaz az egyes régiókon belüli összetartó erő, termelési és kereskedelmi kapcsolatok érdemi erősítésével elérhető *endogén fejlődés* gyorsítására;
- vagy Kelet- és Dél-Ázsiához hasonlóan továbbra is a távoli fejlett világ felé irányulás, ezáltal nagy külkereskedelmi kedvezmények elérésének lehetősége, valamint technológiatranszfer, know how stb. révén a fejlődéshez nélkülözhetetlen innovációkhoz való hozzájutás.

Középtávon az első változat ugyan nem kecsegtet akkora előnyökkel, mint a nagy, gyorsan fejlődő külső piacokon való erős jelenlét, az azokba való betagozódás, azonban hosszabb távon az afrikai nemzetgazdaságok olyan mértékű szerkezetváltására, diverzifikációjára lehet számítani, ami a régiókon belüli integrációs folyamatokat lényegesen meggyorsítja.

d) Végezetül vitára érdemesnek találok néhány nagy regionális integráció (2008. évi) határozatát az egész kontinensre kiterjedő *Afrikai Szabadkereskedelmi Zóna* (AFTZ) legkésőbb 2023/2028-ra tervezett megvalósításáról. E lépésre az a felismerés készítette a döntéshozókat, hogy a feleslegesen sok regionális helyett egy újszerű (a szétforgácsolt erőforrásokat egyesíteni képes) összafrikai integráció lehet igazán versenyképes a globális méretekben egyre keményebb versengésben. Valóban ez lehet a jövő? Képes lesz-e a félszáznál több afrikai ország tartósan békés viszonyokat teremteni a közös akaraton alapuló pánafrikai szerveződéshez, amikor még szomszédsági/regionális szinten is roppant nehezen találják meg a közös érdekeket, és az ismétlődő viszályok gátolják az elvárható szinergiák létrejöttét.

Jegyzetek

- 1 A szerző az afrikai regionális integrációkról írt (egyelőre kéziratos) terjedelmesebb tanulmányában típusok szerint részletesen bemutatja kialakulásuk történelmi menetét, mozgatórugóit, mai gazdasági/társadalmi jellemzőit, kísérletet tesz a teljesítményeik közötti különbségek többváltozós matematikai módszerekkel való megállapítására, részletesen foglalkozik külső (elsősorban az EU és a Világbank általi) támogatásuk szerzeágazó problémáival. Jelen cikk nem a teljes tematikát átfogó összegzés, hanem csupán az Afrika jövője szempontjából különlegesen fontosnak talált néhány probléma felvetése, véleményezése, amelyhez a szerző ugyan érdemileg nem használta fel Palánkai (2001), Szentés (2002), Kutasi (2011) kitűnő munkáit, viszont szemléletét ezek a művek is formálták.
- 2 NEPAD – New Partnership for Africa [http://en.wikipedia.org/wiki/New_Partnership_for_Africa's_Development] Letöltés: 2010. ápr. 19.

- 3 AU – African Union [http://en.wikipedia.org/wiki/African_Union] Letöltés: 2010. jún. 4.
- 4 LDC – Least developed country [http://en.wikipedia.org/wiki/Least_developed_country] Letöltés: 2011. márc. 12.
- 5 CEPGL – Economic Community of the Great Lakes Countries [http://en.wikipedia.org/wiki/Economic_Community_of_the_Great_Lakes_Countries] Letöltés: 2010. nov. 14.
- 6 CEN-SAD [http://www.africa-union.org/root/au/recs/cen_sad.htm] Letöltés: 2010. dec. 8.
- 7 COMESA – Common Market for Eastern and Southern Africa [http://en.wikipedia.org/wiki/Common_Market_for_Eastern_and_Sou...] Letöltés: 2010. dec. 8.
- 8 EAC – East African Community [http://en.wikipedia.org/wiki/East_African_Community] Letöltés: 2010. dec. 1.
- 9 ECCAS/CEEAC – Economic Community of Central African States [http://en.wikipedia.org/wiki/Economic_Community_of_Central_Afri...] Letöltés: 2010. nov. 3.
- 10 ECOWAS – Economic Community of West African States [http://en.wikipedia.org/wiki/West_African_Economic_and_Moneta...] Letöltés: 2010. júl. 18.
- 11 IGAD – Intergovernmental Authority on Drought and Development [http://en.wikipedia.org/wiki/Intergovernmental_Authority_on_Development] Letöltés: 2010. nov. 3.
- 12 SADC – Southern African Development Community [http://en.wikipedia.org/wiki/Southern_African_Development_Comm...] Letöltés: 2010. febr. 6.
- 13 UMA/AMU – Union of Arab Maghreb/Arab Maghreb Union [http://en.wikipedia.org/wiki/Arab_Maghreb_Union] [<http://www.africa-union.org/Recs/AMUOverview.pdf>]
- 14 UEMOA – West African Economic and Monetary Union [<http://www.ustr.gov/countries-regions/Africa/regional-economic-c...>] Letöltés: 2010. máj. 2.
- 15 CONSAS – Constellation of States. In: Gibb (1991)
- 16 SADC – Southern African Development Coordination Conference [http://en.wikipedia.org/wiki/Southern_African_Development_Coord...] Letöltés: 2010. febr. 6.
- 17 SAP Program [<http://www.rh.edu/jbdn/jbdnv203.htm>] Letöltés: 2011. aug. 5.

Irodalom

- Africa's Intra-Regional Trade*. African trade seminar, Kampala, 29. October 2010. [<http://www.trademarksa.org/node/2695>] Letöltés: 2010. dec. 7.
- AFTZ (Africa Free Trade Zone), Basic Details.www.uia.be/s/or/en1100068310
- Alden, C. (2010): *Kína az afrikai kontinensen*. Publikon, Pécs
- Chabel, P., Daloz, J. P. (1999): Africa Works: The Political Instrumentalization of Disorder. *Journal of Asian and African Studies*
- Clapham, C. (2001): The Changing World of Regional Integration in Africa. In: Clapham, C., Mills, G.: *Regional Integration in Southern Africa*, South African Institute of International Affairs, Johannesburg
- Collier, P., Venables, A. J. (2007): Rethinking trade preferences – how Africa can diversify its exports. *The World Economy*, 8., 1326–1345.
- Draper, P. (2010): Regional Integration and Economic Partnership Agreements: Southern Africa at the Crossroads. *African Economic Outlook*, 9. 18–29.
- Eastern Africa Regional Integration Strategy Paper 2011–2015* (Revised Draft for Regional Team Meeting). African Development Bank/African Development Fund. Regional Departments – East (Orea/Oreb) October 2010
- Economic Commission for Africa 2002. [http://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Economic_Commission_for_Africa] Letöltés: 2011. febr. 10.
- Erdősi F. (2010): Nagypolitika és a kiszállítási irányok változása Afrikában. *Közlekedéstudományi Szemle*, 4. 7–16.
- Erdősi F. (2011a): *Afrika közlekedése*. Publikon, Pécs

- Erdősi F. (2011b): *Az afrikai regionális integrációk kialakulása, működésük eredményességének elemzése, finanszírozásuk problémái*. Kézirat
- Ezekwesili, O. (2010): *Interview from integration in Africa*. [web.worldbank.org/.../O,,content MDK:21497405...] Letöltés: 2011. jún. 11.
- Farkas P. (2010): *Regionális integrációk a világgazdaságban*. [http://www.econ.unideb.hu]
- Fernández, R. (1997): *Returns to regionalism: National Bureau of Economic Research Working Paper*, 5970.
- Gamberoni, E. (2007): *Do unilateral trade preferences help export diversification? HEI Working Paper*, 17/2007. Graduate Institute of International Studies, Geneva
- Gibb, R. A. (1991): *Imposing dependence South Africas manipulation of regional railways. Transport Review*, 1. 19–39.
- Herbst, J. (2000): *States and power in Africa*. Princeton University Press
- Hofmeier, R. (2003): *Regionale Kooperation und Integration in Afrika: Ein Ausweg aus der weltwirtschaftlichen Marginalisation?* Mimeo, Stuttgart
- Jane's World Railways 2010*. IHS, New York
- Kennes, W. (2005): *African Regional Economic Integration & the European Union*. Kézirat. Bécsi Egyetem Afrika és Közel-Kelet Intézet Könyvtára
- Kgarebe, A. (1981): *SADCC 2-Maputo: Liaison Committee London*. Southern African Development Co-ordination Conference, London
- Kiss J. (2006): *Tovább folytatódik Fekete-Afrika világgazdasági marginalizációja?* In: Sebestyén É. et al. (szerk.): *Harambe. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára*. Publikon Könyvek, Pécs
- Kutasi G. (2011): *Monetáris uniók elemei a regionális integrációkban*. In: Palánkai T. et al. (szerk.): *A globális és regionális integráció gazdaságtana*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 201–216.
- Lesser, C., Moisé-Leeman, E. (2009): *Informal Cross-Border Trade and Trade Facilitation Reform in Sub-Saharan Africa*. OECD Trade Policy Working Papers [www.acp-eu-trade.org/.../Lesser-Moise-Leeman_EN_18209_OECD_informal-cross-border-trade.pdf] Letöltés: 2010. okt. 3.
- Mair, S. (2000a): *Regionale Integration und Kooperation in Afrika Südlich der Sahara. Fallstudie West African Co-operation (ECOWAS)*. Stiftung Wissenschaft und Politik, Eberhausen
- Mair, S. (2000b): *Regionale Integration und Kooperation in Afrika Südlich der Sahara. Fallstudie East African Co-operation (EAC)*. Stiftung Wissenschaft und Politik, Eberhausen
- Nkululeko, K. (2007): *Afrika, Wirtschaftlichen Zusammenschluss erfordert neue Strategien*. [http://www.union-africaine.org/de/afrika-wirtschaftlicher-zusammenschluss-erfordert-neue-strat...] Letöltés: 2011. jan. 16.
- Østergaard, T. (1989): *SADCC Beyond Transportation. The Challenge of Industrial Cooperation*. Scandinavian Institute of African Studies, Uppsala
- Palánkai T. (2011): *A globális és regionális integráció genezise*. In: Palánkai et al. (szerk.): *A globális és regionális integráció gazdaságtana*. Akadémiai Kiadó, Regionale Zusammenarbeit fördern – BMZ [http://www.bmz.de/de/was_wir_machen/leader_regionen/subsahara/index.html] Letöltés: 2011. máj. 11.
- Skala, M. (2004): *Südostasien im Globalisierungsprozess – Entwicklung und Perspektiven der regionalen Integration der ASEAN-Länder*, Diss., Wiesbaden
- Szentes T. (2002): *Globalizáció, regionális integráció és nemzeti fejlődés korunk világgazdaságában*. Savaria Kiadó, Szombathely
- Szent-Iványi B. (2010): *A Szaharától délre fekvő Afrika regionális fejlődése*. In: Blahó A., Kutasi G. (szerk.): *Erőközpontok és régiók*. Akadémiai Kiadó, 319–337.
- Tarrósy I. (2010): *Fenntartható Afrika – Lehetséges?* In: Tarrósy I. (szerk.): *Fenntartható Afrika*. Publikon, Pécs
- UNCTAD (2009): *Economic Development in Africa. – Reclaiming Policy Space – Domestic Resource Mobilization and Development State*